

-iki Kültür Arasında- Doğu-Batı Kültürünün Toplumsal Yapıya Yansımaları

Belli bir coğrafya ve tarih diliminde dünyaya geliyoruz. Doğduğumuzda konuştuğumuz dil, inandığımız din, aile ve akraba çevremiz, ait olduğumuz tarih ve gelenek hep hazırır. Bu yapının içinde bilincimiz şekil alır. İlk intibalar olması itibarıyla hafızamızda ağırlıklı olarak bunlar varlığını korur. Düşünce yapımız da bundan büyük oranda etkilenir. Dile dair ses tınları, müziğe konu olan hemen her şey kulaklarımızın alışageldiği sesler olur. Gözümüz, içinde bulunduğumuz yapının renklerini ve şekillerini kanıksar. Damağımız, oradaki yiyeceklerinin tadını önemser. Hayat akışı sözü edilen unsurlar üzerinden yürür. Bunlar bir ölçüde kader-i ilahi, bir ölçüde biz insanların iradesi doğrultusunda şekillenen hususlar haline gelir.

İnsan, düşünen, inanan, değerleri/kutsalı, umut ve heyecanları olan varlıktır. Dil, belli ölçüde düşüncemizin sınırlarını çizer. Kişi, dili, annesinden ve çevresinden öğrenir (ana dili). Kutsallar, hem fitraten hem etraftan öğrenilerek kabul edilen değerlerdir. Güvenmek, sevmek, bağlanmak gibi nice husus, inançla ilgilidir. Saygı, minnet, haysiyet, merhamet, gayret gibi haller, köken olarak inanca konu olan unsurlardan neş'et eder ve bu tür durumlar, nihayetinde ahlakı vücuda getirir. İnsan, belki on beş yaşına kadar, hayatı görerek öğrenir. Onun için eğitimde çevre faktörü, oldukça önemlidir.

Yaşadığımız dünyada nice insan, yeni şeyler öğrenerek değil çocukluğundan itibaren aldığı kültürel birikimle hayatını idame ettirir. Kültür (culture), kelime anlamı itibarıyla ziraat, ekin/m, ürün yetiştirmek, tarla gibi anlamlar içerir. Arapça'da 'hars' kelimesi, ekim yapılan yer manasında yeni ürünlerin yetiştiği, fidelendiği yer olarak anılır. Gerçekte toprak ile kültürün doğrudan ilişkisi var görünmektedir. Çünkü tarla, ekim dikim yapılan yer olunca orada her daim yeni ürünler elde edilir. Yapılan çalışmalardan anlaşıldığına göre eski zaman insanların yaşam tarzının oldukça basit olduğu anlaşılıyor. Fakat, İbn Haldun'nun ifadesi ile 'bedeviyet'ten 'hadariyet'e geçilince hemen her alandaki çeşitlilik kendini gösterir. Bütün bunlar, insan aklının ve el emeğinin ürünüdür. Güvenlik, beslenme ve üreme insan için vazgeçilmez konulardır. Hayatın en temel meslekleri (zanaatlar, fenler) ve kültür ürünleri bu üç alanda kendini hissettirir.

Yeryüzü coğrafyası muhtelif iklimlere ayrılmış olup farklı yerlerde yaşayan insanlar, tabii olarak içinde yaşadığı tabiatın ürünleri ile hayatlarını sürdürürler. ılıman ve münbit, çöl, buzul, deniz iklimi gibi nice durumlar, bitki ve tabiat örtüsünü de etkiler. Bu açıdan insanların beş duyularına (duyu-duygulanım-duygular) konu olan şeyler farklı olunca onlara dair intiba ve düşünceler de farklılaşır. Bu durum, insanların beden gücüne ve psikolojik hallerine etki eder. Hatta düşüncelerdeki farklılıklar bir ölçüde sözü edilen durumla ilgilidir. Kutuplarda yaşayanlar ile ılıman kuşakta yaşayanların renklere dair kelime dağarcıkları (ve dolayısı ile bilgileri) aynı olmayacaktır.

Bizi daha insanî kılan unsurların kâhir ekseriyeti, dinî temelli diyebiliriz. Bu açıdan (sahih) din, insanı hayata bağlayan bir özellik arzeder. Bağlanma (iman) ve ahlak (dinamik hayat) temelli olan dinden umut, mahabbet, merhamet gibi temel insanî durumlar vücut bulur. Umut, kişiyi hayata bağlarken mahabbet bir araya getirip buluşturur ve kaynaştırır. Merhamet ise nice acıları bal eyleyip hayatı katlanır kılar. Allah'ın esmâ-i hüsnâsı (güzel isimler) çerçevesinde hayatı zînetli kılmak için türlü çeşit sanatlar çiçek açar. Akıl ve aklî birikim (ilim-bilim, teknoloji vd.) insanın duygu-lanım hallerini düzene koyduğu gibi tabiat yasalarının keşfi ile insan hayatını kolaylaştırarak bizi bir adım ileriye taşır. Demek ki, ilim-ahlak-din-tabiat yasaları açısından insanı bağlayan temel ilkeler eşliğinde hayat daha bir anlam kazanır ve kültürel zenginliklerle renklenir. İçinde yaşadığımız coğrafyaya eşlik eden tarih ve tarihî birikim duygu ve akıl ile harmanlanarak kültürü meydana getirmektedir. Bu açıdan kültürlerin farklılıkları, insanların farklı kişilik ve kimlik sahibi olmalarını kendinde barındırır. Bu da fizyolojik açıdan olduğu gibi psikolojik açıdan da muhtelif insan anlayışlarının ve tavırlarının ortaya çıkmasını sağlar. Kur'an'da, "Tanışasınız diye sizleri farklı ırk ve kabileler olarak yarattık" (Hucurât, ayet-13) ayeti bu açıdan anlamlıdır.

Kültür, hayatımızı kuşatan türlü çeşit unsurlarıyla bizi etkileyen bir özellik taşır. Ancak insan, aynı zamanda kültür üreten bir varlıktır. Demek ki, karşılıklı etkilenme söz konusudur. İnsanın tabiatla mücadelesinde ortaya konulan icatlar, ürünler ve bunlarla insanoğlunun ilişkisi hayal ve zihin dünyasının ürünleridir. İcatlar, önceki kültürel dokuya eklenerek zihnimizde nice kavramın oluşumuna temel teşkil eder. Sadece bir ev ortamında ne çok eşyanın bulunduğu ve her birinin birer isminin (kavram) bulunduğunu, bunlarla düşünüp konuştuğumuzu göz önünde bulundurursak meselenin zenginliği ve karmaşıklığı bir ölçüde anlaşılabilir. Bu durum ev dışı dünyamız, toplumsal yapımız ve dünya ölçeğinde daha da farklılaşır.

Her milletin kendine özgü kültürü vardır. Çünkü diller, dinler, ırklar, coğrafyalar, damak tatları, eğitim anlayışları farklı olunca kültürlerin de farklı olması tabiidir. Medeniyet, kültüre nispetle bir üst çatı olarak düşünülür. Çeşitli kültürlerin oluşturduğu bir üst şemsiye. İslam medeniyeti, batı medeniyeti, Çin medeniyeti vb. İslam toplumlarının dünya ölçeğinde farklı kültürlerle mensup oldukları açıktır ancak İslam toplumunun üretmiş olduğu ve genelde Müslümanları alakadar eden temel ilkeler, medeniyeti oluşturur. Kültür ise bunun alt katmanlarıdır. Giyim kuşam, yeme içme, mimari ve müzik, hukuk, sanat, gelenek, yaşam biçimlerinin farklılığı bununla ilgilidir. Kültüre 'hars' ismi veren Ziya Gökalp, bizim geleneksel yapımızdan hareketle Hacivat-Karagöz, Nasreddin Hoca, İncili Çavuş gibi kültüre konu olan nice şahsiyetin bize özgü yani orijinal olduğuna değinir ve Doğu-Batı medeniyetine mensubiyet konusunda bize ait olanlara vurgu yapmamız gerektiğini dile getirir. Söz konusu kültür yapılarına sahip çıkılmazsa kimliğimizin tehlikeye düşeceğine dikkat çeker. Çünkü İbn Haldun'un işaret ettiği üzere, mağluplar galiplere öykünür. Galipleri, o noktaya taşıyan hususları kendine mâletmek ister. Bu da kaçınılmaz olarak kendi kültürel yapısından uzaklaşp galiplerin kültürünü benimsemeyi beraberinde getirir ki, kimlik değişimi ve yabancılaşma (anomi) bu şekilde ortaya çıkar. Kur'an'da, Hz. Süleyman ve Belkis kıssası üzerinden konu şöyle dile getirilmiştir: "Belkis: Şu bir gerçek ki, (güçlü ve işgalci devletler) bir (küçük) ülkeye girdi mi, orasını ifsat eder! (kültür ve tarihini perişan eder). Şeref sahibi önde gelenleri de zelil (ayaktakımı) hale getirir! (onları rol modeli olmaktan çıkarır)." (Neml Suresi, 34).

Aliya İzzetbegoviç, kültürün temelinde dini yapının önemine işaret eder. Çünkü hareketin olduğu her yerde din ve ahlak vardır. İbadetler, tapınmalar, giyim kuşam biçimleri, yardımlaşma ve diğergamlık, kavga ve savaş şekilleri hâsılı kültür ve ahlaka konu olan ne varsa, bir şekilde dini kaynaklıdır. Uygarlık ise insanlık tarihinde tekdüze işleyen ve sürekli kümülatif olarak (kültürün aleyhine olacak şekilde) yol alan aklî birikimdir. Meseleye bu açıdan bakılırsa, kültürün insan lehine, uygarlığın (bugünkü haliyle gidişatının) insanlığın aleyhine olduğu şeklinde bir sonuç ortaya çıkar. Buradan hareketle bilge lider Aliya, kültürümüze sahip çıkmanın önemine vurgu yapar.

Yukarıda serdedilen hususlar göz önünde tutularak, üzerinde bulunduğumuz coğrafya-tarih ve kültürümüz için şunları söyleyebiliriz: Yaşadığımız coğrafya Doğu ve Batı'yı kendinde barındırıyor. (Selçuklu Devleti'nin Asya, Osmanlı Devleti'nin Avrupa devleti olduğunu hatırimızda tutalım). Mensubu olduğumuz tarih bilinci de bununla birlikte yol alır. Sadece mutfak kültürünün oluşumu için tarihte büyük devlet-ler kurmuş olmak gerektiğini (Türk, Çin, İtalyan mutfakları) hususu, aynı şekilde zengin bir dil, müzik, mimari, ilim gibi daha nice kültür konuları için de geçerlidir. Sadaka taşlarından kuş saraylarına, yardımlaşma kurumlarından türkü ve deyimlerimize, müsamaha ve merhameti barındıran hukukumuzdan (bkz. zarûrât-ı hamse) ölüm ötesi inanç ve yapılara kadar bunun izlerini görmek mümkündür. Örnek olarak tarihî bir mezar taşı incelense, orada medfun olanın erkek mi kadın mı olduğu hemen anlaşılır. Bunun yanında hangi meslekte ve meşrepte olduğu, soy ve ünvanı, geride kalanlara söylemek istediği güzelim hat yazısı ve şiir diliyle ifade edilir. Sadece bunun bile başlı başına bir kültür ve sanat unsuru olduğu izahtan vârestedir.

Bu durum, üzerinde yaşadığımız kültürel mirasın bizler için büyük bir hazine olması yanında bir o ölçüde sorumluluk yüklediğini de farketmemiz gerektiğini salık verir. Kur'an'da nur ayeti anlatılırken "mübarek zeytin ağacının" "ne Doğu'ya ne de Batı'ya" değil bütün cihana yayıldığı (Nur Suresi, 35) ifade edilir ve bununla 'bilgi'nin kastedildiği yorumu yapılır. Şayet teşbih yapılacak olursa, bizim kültürümüzün de hemen bütün insanlık birimini içerdiği (giyim kuşam, müzik, dil, hukuk, mimari, dini bakış açısı, tarihi birikim vb) ve dolayısıyla dünyanın gidişatında şayet bir istikrar ve huzur (sekînet) aranacak ise kültür mirasımızın ve tarihî tecrübemizin bunda önemli etkisi ve katkısı olacağı düşüncesindeyim.